

УДК 159.9.072.42

DOI <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.4.2>

ВПЛИВ СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

Вакар Вікторія Вікторівна,здобувачка II курсу СО «Магістр» спеціальності 053 «Психологія»
Донецького національного університету імені Василя Стуса
<https://orcid.org/0009-0004-8719-8503>**Соловей-Лагода Оксана Анатоліївна,**кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Донецького національного університету імені Василя Стуса
<https://orcid.org/0009-0001-1816-0892>

У статті представлено результати теоретичного аналізу останніх досліджень щодо особливостей формування особистості у родинях з різним стилем взаємодії батьків та дитини. У роботі розглянуто поняття виховання, стиль сімейного виховання та їх вплив на поведінку та формування особистості підлітка. Описано різні стилі сімейного виховання та проаналізовано характеристики кожного стилю, особливості їх впливу на становлення індивідуально-психологічних особливостей підлітка. Зокрема, у роботі наголошено, що авторитарний стиль виховання характеризується ігноруванням позиції дитини, пригніченням почуття гідності, ініціативи, самостійності, переважанням директивних наказів, примусу, що призводить до значних порушень у формуванні особистості підлітка. Негативні наслідки на формування особистості дитини мають також ліберальний та потуральний стилі батьківського виховання, адже у першому випадку позиція батьків є відстороненою, характеризується ухилянням від активної взаємодії, а в другому випадку батьки, навпаки, намагаються задовольнити усі потреби дитини власними зусиллями, формуючи таким чином інфантильність, безпорадність, безініціативність дитини. Оптимальним стилем сімейного виховання вважаємо демократичний стиль, який передбачає батьківську підтримку, взаєморозуміння, взаємоповагу дітей і батьків, встановлення партнерських взаємин, заснованих на співчутті, співпереживанні, відповідальності, що позитивно впливає на формування особистості підлітка, його соціальної компетентності. Емпірично досліджено вплив стилю батьківського виховання на особливості формування самооцінки підлітка, рівня домагань та ціннісних орієнтацій. Також досліджено вплив стилю виховного впливу на рівень тривожності та прояв того чи іншого виду тривожності при різних стилях взаємодії батьків та дитини.

Ключові слова: стиль сімейного виховання, формування особистості, авторитарний стиль виховання, демократичний стиль виховання, ліберальний стиль виховання, непослідовний стиль виховання.

Vakar Viktoriia, Solovei-Lahoda Oksana. The influence of a parenting style on a teenager's personality formation

The article presents the results of a theoretical analysis of the latest research on the peculiarities of personality formation in families with different parenting styles. The concept of upbringing, parenting styles, and their influence on the behavior and personality formation of teenagers were studied. Different parenting styles are described, and the characteristics of each style, and their influence on the formation of individual psychological characteristics of the adolescent are analyzed. In particular, the study emphasizes that authoritarian parenting is characterized by ignoring the child's position, suppressing the sense of dignity, initiative, and independence, and by a predominance of directive orders, and coercion that leads to a significant violation in the teenager's personality formation. Uninvolved and permissive parenting styles have also a negative impact on the formation of the child's personality. Uninvolved parents are distant and reserved, and characterized by avoiding active interaction with their children. Permissive parents, on the other hand, try to satisfy all the needs of the child with their efforts, thus form-

ing infantility and helplessness, as well as a lack of initiative for the child. The optimal style of parenting is considered to be an authoritative style, which provides parental support, mutual understanding and respect between children and parents, establishment of partnership relations based on sympathy, empathy, and responsibility, which positively affects the formation of the adolescent's personality and his/her social competence. The influence of the parenting style on the teenager's self-esteem formation, the level of claims, and values were empirically investigated. The impact of parenting style on anxiety levels and the manifestation of one or another type of anxiety through different styles of parenting were also studied.

Key words: *parenting style, personality formation, authoritarian parenting style, authoritative parenting style, uninvolved parenting style, permissive parenting style.*

Постановка проблеми. Формування особистості дитини було одвічно актуальним питанням в розрізі психології виховання. Науковці психологи та педагоги досліджували фактори, умови та чинники формування ментально здорової та зрілої особистості на кожному етапі онтогенезу. У сучасних реаліях проблема взаємодії батьків та дитини, впливу різних виховних стилів на становлення особистості підлітка загострюється високим рівнем соціально-психологічної напруги у дорослих та дітей у зв'язку з військовими діями, погіршенням соціально-економічної ситуації в країні загалом та матеріального становища конкретної родини зокрема. Війна змушує змінити звичний спосіб життя кожного українця і суттєво впливає на життєздатність сім'ї, можливості виконувати покладені на неї функції, звичний стиль взаємовідносин. Окрім того, частина сімей, в силу необхідності врахування безпекових факторів, змушені були залишити власні домівки та втратили можливість фізичного контакту дітей з одним із батьків. Відтак, одвічна проблема взаємовідносин батьків з підлітками, вікового періоду розвитку дитини, коли усі приховані протиріччя в сім'ї виходять назовні, посилюється зовнішніми негативними чинниками та потребує детального дослідження.

Метою дослідження є вивчення впливу стилю сімейного виховання на становлення особистості підлітка.

Результати дослідження. Дослідження впливу сім'ї на становлення особистості дитини було предметом досліджень різних психологічних шкіл та напрямків. Зокрема, представники психоаналітичного напрямку (З. Фройд, Е. Еріксон, К. Хорні, Е. Фром, Г. Салліван, Д. Віннікот, К. Бютнер, Е. Берн та ін.), велику увагу зосереджували на ранніх переживаннях дитини, формуванні почуття базової довіри до світу,

впливу материнської фігури на психічний розвиток дитини та формування здорової особистості. Дослідники біхевіористського напрямку (Дж. Уотсон, Б.Ф. Скіннер, А. Бандура та ін.) вказували на те, що становлення особистості дитини залежить від соціуму, де зовнішні фактори визначають поведінку та характер дитини, а батьківство розглядалось як модель здобування особистісних рис, якостей шляхом наслідування тих чи інших патернів поведінки через спостереження, імітацію та ідентифікацію зі значимим дорослим. Гуманістична школа (А. Адлер, Р. Дрейкурс, К. Роджерс та ін.) вказує на необхідності позитивного відношення, рівності, поваги та підтримки з боку батьків для формування самооцінки, Я-концепції дитини, її прагнення до самоактуалізації та прояву творчого Я особистості, як вродженого прагнення до досконалості.

Дослідженням сімейного виховання, його труднощами та особливостями, стилями сімейного виховання та особливостями їх впливу на розвиток дитини займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Е. Шефер, В. Гарбузов, Е. Ейдемлер, Д. Ельконін, А. Лічко, В. Юстіцкіс, В. Столін, І. Бех, К. Ушинський, Л. Виготський, Г. Костюк, І. Сікорський, О. Бондарчук, А. Прихожан, О. Бондаренко, М. Сова, В. Кравець, А. Лічко, Ю. Щербань, та низка інших.

Дослідженням впливу стилю батьківського виховання на різні аспекти життєдіяльності підлітка займалися такі сучасні науковці як І. Кравченко, Т. Ткачук, Л. Цибух, І. Мельничук, Т. Лазоренко, В. Кротенко, І. Заставна, І. Субашкевич, В. Чайковський.

У своїх працях І. Кравченко та Т. Ткачук наголошують на взаємозв'язку між стилями сімейного виховання та розвитком особистості дитини підліткового віку, де

той чи інших стиль сімейного виховання формує у дитини набір типових особистісних рис [3].

Вивченням впливу стилю сімейного виховання на розвиток особистісних якостей підлітків займались також Л. Цибух, І. Мельничук, Т. Лазоренко. Проведене авторами емпіричне дослідження засвідчило наявність взаємозв'язку між самооцінкою підлітків та непомірністю вимог-обов'язків із боку батьків. Дослідники вказують, що нерозвиненість батьківських відчуттів та гіпопротекція впливає на внутрішню напругу підлітка, а гіперпротекція та непомірність вимог-заборон – на формування незалежності підлітка [7].

В. Кротенко, І. Заставна проаналізували у свої дослідженнях вплив сімейного виховання на формування акцентуацій характеру у підлітка та з'ясували, що акцентуйовані риси характеру виникають при певному дисгармонійному стилі виховання у сімейному середовищі [2].

І. Субашкевич досліджувала вплив сімейного виховання на формування ціннісних орієнтацій підлітків та наголошувала на тому, що сімейне виховання як компонент унікального середовища дитини впливає на формування ціннісних орієнтацій підлітка. Зокрема, дослідниця емпіричним шляхом встановила, що у сім'ях, у яких існує схожість сімейних поглядів на життя та сприйняття один одного, відбувається інтеріоризація ціннісних орієнтації батьків їхніми дітьми, а в сім'ях, в яких є різне негативне ставлення та несприйняття один до одного батьками та підлітком, впливу на формування ціннісних орієнтацій підлітків батьками не відбувається [6].

Отже, одним із основних чинників, який впливає на становлення особистості, формування самооцінки, рівня домагань, ціннісних орієнтацій та формування Я-концепції підлітка є батьківський стиль виховання.

Підлітковий вік є досить непростим періодом становлення особистості, в якому відбувається формування соціальної спрямованості та суттєві зміни мотивації підлітка, активного процесу засвоєння моральних норм, суджень, уявлень про норми поведінки, оволодіння якими відбувається через реальні стосунки з однолітками та дорослими, через оцінку їх діяльності

дорослими. В цій площині дуже важливим є той стиль взаємодії з дитиною, який обирають батьки задля здійснення виховного впливу.

В енциклопедії освіти поняття «виховання» визначається як усвідомлене і цілеспрямоване зрощення людини як особистості у відповідності зі специфікою цілей, соціальних груп і організацій, в яких воно здійснюється» [2, с. 87].

К. Ушинський сімейне виховання визначав як процес, що спрямований саме на формування «людини в людині» та визначав сутність сімейного виховання у створенні внутрішньої спрямованості людини, а не лише у системі правил поведінки та настанов [7].

Стиль сімейного виховання визначається як ставлення батьків до дитини, застосування прийомів та методів виховного впливу на дитину, що виражаються у своєрідній манері вербальної і невербальної взаємодії.

Найвідомішою класифікацією стилів сімейного виховання є класифікація Д. Баумрінд (доповнення Е. Маккобі і Д. Мартін), яка поділяє їх на демократичний (авторитетний), авторитарний, ліберальний (поблажливий) та індіферентний (байдужий) [5].

Децо інакше поділяє стилі виховання в сім'ї Е. Шефер та виокремлює чотири основні: демократичний, авторитарний, гіпопротекція чи ліберальний та гіперпротекція [9].

Н. Берегова та П. Федорчук відрізняють стилі виховання за такими ознаками, як вимогливість та чуйність, та виокремлюють такі: гіперопіка (потуральний стиль), авторитарний, ліберальний стиль, демократичний стиль, непослідовний (змішаний) тип виховання. Охарактеризуємо їх детальніше [1].

Авторитарний стиль виховання характеризується низьким рівнем чуйності та високим рівнем вимогливості батьків, ігноруванням позиції дитини, пригніченням почуття гідності, ініціативи, самостійності, переважанням директивних наказів, примусу що призводить до значних порушень у формуванні особистості підлітка. Часто такий стиль виховання передбачає тотальний контроль, недовіру до дитини, ізоляцію від однолітків. Дитина, яка вихо-

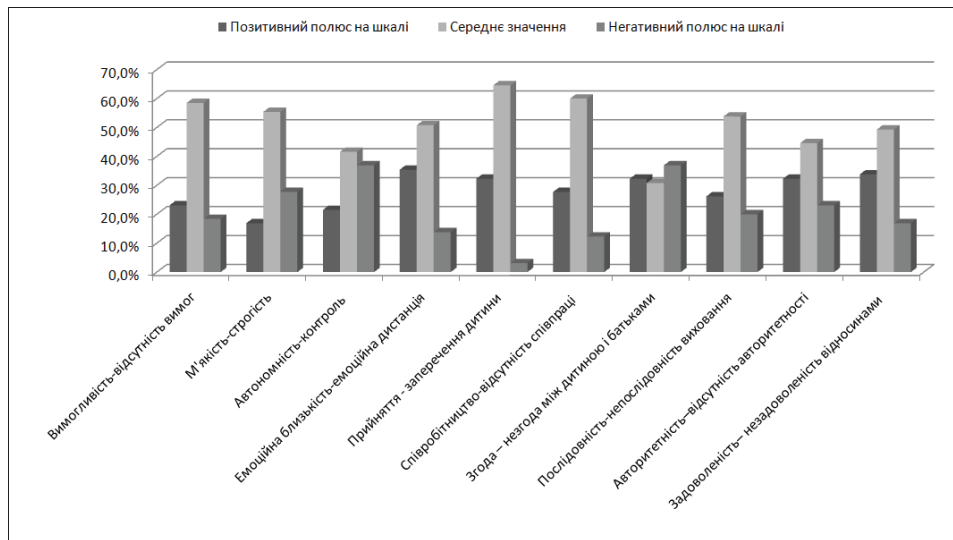
вується в сім'ї з авторитарним стилем сімейного виховання, втрачає самоповагу, ініціативність, почуття власної гідності, віру у себе, здатність до адекватної самооцінки своїх можливостей, здібностей, власне себе. Негативні наслідки на формування особистості дитини мають такі стилі батьківського виховання, як ліберальний та гіперопіка, адже у першому випадку позиція батьків є відстороненою, характеризується ухилянням від активної взаємодії, а в другому випадку батьки намагаються задовольнити усі потреби дитини власними зусиллями та надмірною опікою над дитиною, формуючи таким чином інфантильність, безпорадність, безініціативність дитини. При ліберальному стилі сімейного виховання батьки більше уваги зосереджують на собі, власних почуття та відчутті комфорту, душевної рівноваги. При гіперопіці як стилю сімейного виховання батьки, навпаки, усю увагу зосереджують на дитині, на її самопочутті, переживаннях та потребах. Ліберальний стиль не дозволяє дитині сформувавши власну чітку позицію щодо певних явищ чи життєвих подій, відтак підліток може шукати деінде тих, хто допоможе йому її сформувавши, ризикуючи потрапити до асоціальних груп. Наслідками гіперопіки у вихованні дитини можуть бути прояв егоцентризму, всюдозволеності або ж, навпаки, надмірної тривожності та іпохондрії у дитини. Демократичний стиль сімейного виховання передбачає батьківську підтримку, взаєморозуміння, взаємоповагу дітей і батьків, встановлення взаємин, заснованих на співчутті, співпереживанні, відповідальності, що позитивно впливає на формування особистості підлітка, його соціальної компетентності. Цей стиль виховного впливу навчає і заохочує підлітка будувати партнерську взаємодію з іншими, демонструвати ініціативність, самостійність, активність та відповідальність, бути чуйним до інших, виявляти співчуття та співпереживання. Відтак оптимальним стилем сімейного виховання, що позитивно впливає на становлення особистості підлітка, вважаємо демократичний (авторитетний) стиль.

З метою емпіричного вивчення впливу стилю сімейного виховання на формування та становлення особистості підлітка нами було використано наступні

діагностичні методики: Опитувальник для вивчення взаємодії батьків з дітьми І. Марковської (ВРР), методика діагностика самооцінки Дембо-Рубінштейн в модифікації А. М. Парафіян, методика «Ціннісні орієнтації» Рокича, шкала особистісної тривожності (А. М. Прихожан). Вибірку дослідження склали 65 учнів 7–9 класів опорного навчального закладу Заклад загальної середньої освіти І–ІІІ ступенів с. Дзигівка Ямпільської міської ради Вінницької області, з них 23 хлопці та 42 дівчини. Також до дослідження було залучено 65 батьків досліджуваних підлітків.

Аналіз результатів дослідження. Аналізуючи результати емпіричного вивчення взаємодії батьків з дітьми, з'ясовано, що для 23,1% батьків характерним є високий рівень вимогливості у взаємодії з дитиною, та для 18,4% опитаних характерною є відсутність вимог у вихованні та взаємодії з дитиною (рис. 1). Варто відмітити що 58,5% батьків мають середні значення за шкалою «Вимогливість-відсутність вимог», що вказує на присутність певних правил, обмежень, вимог у сімейному вихованні, проте вони є обґрунтованими та в поєднанні з іншими позитивними полюсами шкал (оптимальний рівень контролю, прийняття дитини, згода у взаємодії, задоволеність відносинами) дозволяють говорити про використання демократичного стилю сімейного виховання.

Понад третина батьків (36,9%) у вихованні підлітка використовують надмірний контроль в усіх сферах життя дитини, і 21,5% батьків надають повну автономію підлітку у вирішенні проблем, що виникають у нього. Понад 40% батьків демонструють середні значення за шкалою «автономність-контроль», що вказує на їх здатність дотримуватись балансу у наданні дитині самостійності, ініціативи у вирішенні питань, що стосуються навчання, вибору найближчого оточення, захоплень тощо. Цікавими для інтерпретації є результати за шкалами «співробітництво-відсутність співпраці» та «згода-незгода між дитиною та батьками», «послідовність-непослідовність виховання». Близько третини батьків у взаємодії з дітьми дотримуються стратегії співробітництва, послідовності виховного впливу і, як результат, 32,3% батьків відчують згоду відносинах з дітьми. Поряд

Рис. 1. Результати дослідження взаємодії батьків з дітьми за опитувальником І. Марковської (у%)

з тим відсутність послідовності у вихованні, що характерно для 20% батьків та відсутність співпраці у взаємодії з підлітком (12,3%) характеризуються високим рівнем незгоди у взаєминах у 36,9% батьків. Такий результат може бути трактований як результат неефективного батьківського впливу, так і певними віковими особливостями підлітка (імпульсивність, нездатністю до самоконтролю, дратівливістю, конфліктністю). Позитивним є те, що понад третина батьків для виховного впливу використовують силу авторитету у взаємодії з дітьми, емоційну близькість та прийняття дитини. Це безумовно позитивно впливає на становлення особистості підлітка, вчить його бути чуйним до потреб інших, прислуховуватись до думки, що відмінна від його власної, сприяє формуванню відповідальної, соціально активної позиції у взаємодії з іншими. Отже, можемо констатувати, що для більшості батьків характерним є демократичний стиль виховного впливу, що дозволяє сформувати адекватну самооцінку, рівень домагань підлітка, створити оптимальні умови для формування самостійності, ініціативності, відповідальності та активності у взаємодії з іншими. Натомість третина батьків демонструє високу вимогливість, надмірний контроль, суворість та певний рівень емоційного дистанціювання з дитиною, що трактується нами як авторитарний стиль сімейного виховання, де ігноруються бажання під-

літка, його прагнення до самостійності та дорослості, використання сили примусу та взаємодія з позиції наказу батьків та слухняності дитини. Це має негативний вплив на формування особистості підлітка та часто може формувати конфліктність та агресивність у дитини, низький рівень самооцінки та схильність до невротичних реакцій. Третім стилем виховання, який можемо виокремити в рамках нашого емпіричного дослідження, є індіферентний (байдужий) тип сімейного виховання, який характеризується емоційним дистанціюванням батьків по відношенню до дитини, надання дитині високого ступеня автономності, що більшою мірою характеризує байдужість та недбалість у здійсненні батьківського виховного впливу. Такі батьки не проявляють любові, підтримки у відносинах з підлітком, що може створювати у дитини відчуття неспокою, тривоги, недовіри до інших, неадекватну самооцінку та викривлену Я-концепцію. Ще одним стилем виховання є ліберальний стиль батьківського виховного впливу, який характеризується низьким рівнем або повною відсутністю вимог до дитини, відсутністю авторитетності батьків в очах дитини, сприйняття батьків як джерела отримання бажаного, об'єкт для маніпулювання тощо. Цей стиль характерний для близько 20% опитаних нами батьків, що негативно впливає на самовизначення та формувальна соціально відповідальної

позиції підлітка, реалістичність їх самооцінки та рівня домагань. Незначний відсоток батьків демонструють потуральний стиль виховного впливу, який передбачає відсутність вимог до дитини у поєднанні з високим рівнем контролю, бажанням контролювати усі ситуації в житті дитини, вирішувати проблеми та труднощі за дитину, тим самим формуючи у підлітка безініціативність, несамостійність, інфантильність, нездатність критично оцінювати себе та інших і діяти відповідним чином, часто переоцінюючи власні здібності та зусилля.

Наступним етапом у нашому дослідженні було дослідження самооцінки підлітків та співставлення отриманих результатів із виховними стилями батьків. Нами було встановлено, що для 27,7% підлітків характерний низький рівень самооцінки за шкалою «авторитет у однолітків». Низький рівень самооцінки за шкалою «впевненість у собі» притаманний 18,5% підлітків. Результати самооцінки за іншими шкалами представлено у таблиці 1.

Низькі результати за шкалами самооцінки корелюють з низьким рівнем домагань підлітків за цими ж шкалами, що автори методики вважають індикатором несприятливого розвитку дитини, а відтак є негативним фактором становлення особистості підлітка.

Варто зауважити, що третина опитаних підлітків має дуже високий рівень самооцінки за шкалами «розум, здібності», «характер», «авторитет у однолітків». Понад половина опитаних мають нереалістичну самооцінку за шкалами «уміння робити щось своїми руками» та «впевненість у собі» і близько половини підлітків демонструють дуже високий рівень самооцінки за шкалою «зовнішність».

Така нереалістичність самооцінки може бути пояснена особистісною незрілістю, невмінням правильно оцінити себе, результати своєї діяльності, порівнювати себе з іншими, що вказує на істотні спотворення у формуванні особистості підлітка. Варто також зазначити, що поряд із дуже високим рівнем самооцінки, для

Таблиця 1

Результати самооцінки підлітків за методикою Дембо-Рубінштейн в модифікації А. М. Парафіян (у %)

Шкала	Знижена самооцінка	Адекватна самооцінка	Завищена самооцінка	Дуже висока самооцінка
Розум, здібності	12,3%	24,6%	32,3%	30,8%
Характер	20%	20%	24,6%	35,4%
Авторитет у однолітків	27,7%	9,2%	32,3%	30,8%
Уміння робити щось руками	10,8%	12,3%	18,5%	58,5%
Зовнішність	13,8%	21,5%	15,4%	49,2%
Впевненість у собі	18,5%	7,7%	13,8%	60%

більшості досліджуваних підлітків характерним є і дуже високий рівень домагань. Такі показники вказують на високий рівень ціле покладання підлітків та разом з тим свідчать про некритичність підлітків у оцінці своїх здібностей та потенційних можливостей.

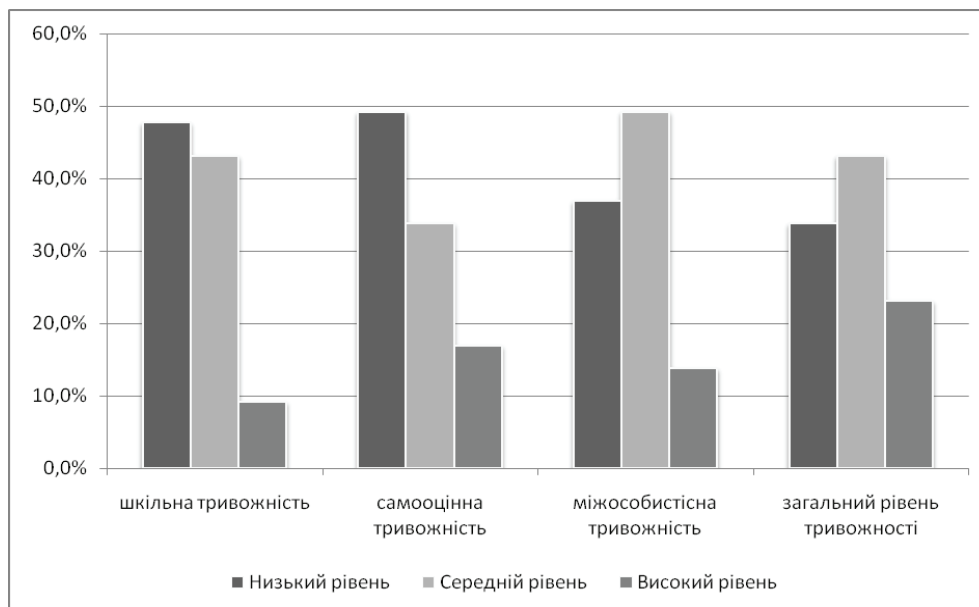
При аналізі результатів дослідження ціннісних орієнтацій підлітків з сімей з різним стилем сімейного виховання з'ясовано, що у дітей із сімей з авторитарним стилем сімейного виховання перші ранги у списку термінальних цінностей посіли такі цінності, як свобода

(самостійність, незалежність у судженнях і вчинках), активне діяльнісне життя (повнота та емоційна насиченість життя), матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів), розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків). Серед інструментальних цінностей для дітей з таким типом виховного впливу важливими є такі цінності як старанність (дисциплінованість), самоконтроль (стриманість, самодисципліна), чесність (правдивість, щирість) та ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі). У сім'ях,

де батьки послуговуються демократичним стилем виховного впливу, домінуючими у списку термінальних цінностей є активне діяльнісне життя (повнота та емоційна насиченість життя), розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення), продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей), впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів). Серед списку інструментальних цінностей перші ранги посіли такі цінності: акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах, незалежність (здатність діяти самостійно,

рішуче), відповідальність (почуття боргу, уміння тримати своє слово), чуйність (дбайливість). Відтак вважаємо демократичний стиль оптимальним виховним стилем для формування позитивної системи цінностей, зрілої світоглядної позиції підлітка.

Нами також було здійснення вивчення впливу стилю батьківського виховання на рівень тривожності підлітків. В результаті опрацювання отриманих даних встановлено, що лише 9,2% підлітків мають високий рівень шкільної тривожності, 43,1% мають середній рівень, а майже половина опитаних підлітків виявляють низький рівень шкільної тривожності (рис. 2).

Рис. 2. Результати дослідження рівня тривожності підлітків (у%)

Шкільна тривожність характеризує виникнення хвилювань та переживань стосовно ситуацій навчальної діяльності, і отримані показники можуть бути проінтерпретовані віковими особливостями підлітків, а саме втратою інтересу до навчання та старанності на цьому етапі розвитку.

Самооцінна тривожність пов'язана із процесом аналізу підлітком себе, своїх здібностей та можливостей. Високий рівень самооцінної тривожності виявлено у 16,9% досліджуваних, середній – у 33,8%, низький – у 49,2% підлітків. Переважання низького рівня цього виду тривожності підтверджується результатами за мето-

дикою дослідження самооцінки і може бути пояснене нереалістичним уявленням і самооцінкою підлітків себе у порівнянні з іншими.

Міжособистісна тривожність ж навпаки, у 49,2% проявляється на середньому рівні, у 36,9% опитаних на низькому рівні, і у 13,8% має високий рівень прояву. Міжособистісна тривожність визначає тривоги у ситуаціях спілкування з однокласниками, вчителями, іншими. Середній рівень прояву цього виду тривожності може бути обумовлений тим, що спілкування з однолітками набуває особливої ваги для підлітків та викликає

стан напруги обумовлений цим. Щодо загального показника тривожності, то високий рівень виявлено у 23,1% досліджуваних, середній – у 43,1% і низький рівень – у 33,8% підлітків. Тобто лише третина досліджуваних не відчуває, або практично не відчуває негативних переживань і хвилювань, тривожних станів. Решта підлітків в тій чи іншій мірі відчувають тривогу у певних ситуаціях свого життя, що, звісно, може бути детерміновано наявністю загрози життю, реалізації та майбутньому через військові дії в країні. Проте припускаємо, що у частини досліджуваних тривогу посилює авторитарний стиль виховання, що накладає високі вимоги до підлітка, передбачає жорстокий контроль та негативні санкції у ситуації невідповідності цим вимогам.

З метою виявлення впливу стилів сімейного виховання на становлення особистості підлітка увесь масив даних було піддано кореляційному аналізу. Було встановлено статистично значущі кореляційні зв'язки між такими показниками: – пози-

тивний зв'язок між вимогливістю та низьким рівнем самооцінки підлітка ($r = 0,332$, при $p < 0.05$), контролем з боку батьків та низьким рівнем самооцінки ($r = 0,238$, при $p < 0.05$), неприйняттям дитини та високим рівнем самооцінної тривожності, непослідовністю виховного впливу та загальним показником тривожності ($r = 0,279$, при $p < 0.05$); – негативний зв'язок між емоційною близькістю та низькою самооцінкою особистості ($r = -0,242$, при $p < 0.05$), задоволеністю відносинами та високим рівнем міжособистісної тривожності ($r = -0,242$, при $p < 0.05$).

Висновки. Таким чином, результати емпіричного дослідження показали значимість такого фактора як стиль сімейного виховання на становлення особистості підлітка, формування реалістичної самооцінки, ціннісних орієнтацій та прояву тривожності у підлітків. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці програми корекційного впливу з метою гармонізації самооцінки та зниження рівня різних видів тривожності у підлітків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берегова Н., Федорчук П. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Випуск 6. С. 10–15.
2. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Кравченко І.М., Ткачук Т.Л. Особливості впливу сім'ї на становлення особистості підлітків. URL: http://medpsychology.pp.ua/osoblyvosti_vplyvu_simyi.
4. Кротенко В.І., Заставна І.С. Вплив стилю сімейного виховання на формування акцентуацій характеру у підлітків. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 28. С. 290–293.
5. Манніно Г., Каронія В. Час, добробут і щастя: попереднє дослідне дослідження. *Світове майбутнє*. 2017. 73. 318–333.
6. Субашкевич І.Р., Сеньків Х.Т. Вплив стилю сімейного виховання на формування ціннісних орієнтацій підлітків. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Випуск 21. Т. 2. С. 196–200.
7. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. Київ, 1983. Т. 1. 288 с.
8. Цибух Л.М., Мельничук І.В., Лазоренко Т.М. Вплив стилю сімейного виховання на розвиток особистісних якостей підлітків. *Габітус*. 2020. Випуск 15. С. 202–207.
9. Schaefer E. S., Bell RQ Development of a Parental Attitude Research Instrument. *ChildDevelopment*, 1958. Vol. 29. No. 3. P. 339–361. [in English]

REFERENCES:

1. Berehova, N., & Fedorchuk, P. (2020). Vplyv simeinoho vykhovannia na formuvannia osobystosti dytyny [The influence of family education on the formation of a child's personality]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia psykhologichni nauky – Bulletin of Lviv University. Psychological sciences series*, 6. S. 10–15. [in Ukrainian].
2. Entsyklopediia osvity (2008). [Encyclopedia of education]. (Kremen, V.H. Eds.). Kyiv : Yurinkom Inter. 1040 s. [in Ukrainian].

3. Kravchenko, I.M., & Tkachuk, T.L. Osoblyvosti vplyvu simi na stanovlennia osobystosti pidlitkiv [Peculiarities of the influence of the family on the formation of the personality of teenagers]. Retrieved from: http://medpsychology.pp.ua/osoblyvosti_vplyvu_simyi. [in Ukrainian].
4. Krotenko, V.I., & Zastavna, I.S. (2014). Vplyv styliu simei noho vykhovannia na formuvannia aktsentuatsii kharakteru u pidlitkiv [The influence of the style of family upbringing on the formation of character accentuations in teenagers]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahoma nova. Serii 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanova. Series 19: Correctional pedagogy and special psychology*. 28. P. 290–293. [in Ukrainian].
5. Mannino, G., & Corona, W. (2017). Chas, dobrobut i shchastya: poperednye doslidne doslidzhennya [Time, well-being and happiness: a preliminary research study]. *World future*, 73, 318–333. [in Ukrainian].
6. Subashkevych, I.R., & Senkiv, Kh.T. (2020). Vplyv styliu simeinoho vykhovannia na formuvannia tsinnisnykh orientatsii pidlitkiv [The influence of the style of family upbringing on the formation of value orientations of teenagers]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 21. T. 2. P. 196–200. [in Ukrainian].
7. Ushynskiy, K.D. (1983). Vybrani pedahohichni tvory : v 2-kh t. [Selected pedagogical works: in 2 volumes.] Kyiv. T. 1. 288 s. [in Ukrainian].
8. Tsybukh, L.M., Melnychuk I.V., & Lazorenko, T.M. (2020). Vplyv styliu simeinoho vykhovannia na rozvytok osobystisnykh yakostei pidlitkiv [The influence of the style of family upbringing on the development of personal qualities of teenagers]. *Habitus*, 15. P. 202–207. [in Ukrainian].
9. Schaefer, E.S., & Bell, R.Q. (1958). Development of a Parental Attitude Research Instrument. *ChildDevelopment*, Vol. 29. No. 3. P. 339–361. [in English].